

Kulturno življenje na Ptuju med okupacijo

Irena Mavrič-Žižek*

1.01 Izvirni znanstveni članek
UDK 930.85(497.4Ptuj)"1941/1945"

Irena Mavrič-Žižek: Kulturno življenje na Ptuju med okupacijo. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor 87=52(2016), 4, str. 38–62

Avtorica v svojem prispevku oriše kulturno življenje med okupacijo na Ptuju. V uvodnem delu najprej predstavi kulturno in likovno življenje pred okupacijo, nato pa v nadaljevanju spregovori o gledaliških predstavah, kulturnih in glasbenih prireditvah, likovnih razstavah ter predavanjih, ki so se odvijale med okupacijo v mestni knjižnici, muzeju, gledališču, v glasbeni šoli, okrožni hiši ter v nemškem društvenem domu.

Ključne besede: okupacija, mestna knjižnica, domovinski muzej, gledališke predstave, koncerti, godalni kvartet, likovne razstave, ljudska univerza, predavanja, recitali.

1.01 Original Scientific Article
UDC 930.85(497.4Ptuj)"1941/1945"

Irena Mavrič-Žižek: The Cultural Life in Ptuj during the Occupation. Review for History and Ethnography, Maribor 87=52(2016), 4, pp. 38–62

The author describes the cultural life in Ptuj during the occupation. In the beginning of the treatise, she first presents the cultural and art life during the occupation. Furthermore, she speaks about theatre performances, cultural and music events, art exhibitions, and lectures that were organised in the city public library, museum, theatre or music school, in the district house, and in the German social hall.

Key words: occupation, city public library, patriotic museum, theatre performances, concerts, string quartet, art exhibition, public evening schools for adults, lectures, recitals

* dr. Irena Mavrič-Žižek, muzejska svetovalka, Muzej narodne osvoboditve Maribor, Ulica heroja Tomšiča 5, 2000 Maribor, Slovenija

Ptuj, starosta med slovenskimi mesti, je bil skozi stoletja pomembno središče kulturnega in likovnega življenja. V letih med obema vojnama se je v mestu ob Dravi zaradi svojstvenih političnih okoliščin zbrala elitna družina humanistov.¹ Na ptujski gimnaziji, kamor je takratna stara jugoslovanska oblast pošiljala neubogljive intelektualce, so poučevali prof. Anton Ingolič², Marja Boršnikova³, dr. Franjo Žgeč⁴, Tone Šifrer⁵ in dr. Stanko

¹ Marjeta Ciglenečki, Ptujška leta Franceta Miheliča 1936–1941, v: *Zbornik ob 125-letnici Ptujške gimnazije*, ur. Vlado Horvat, Ptuj 1994, str. 164; Ljubica Šuligoj, Med svetovnimi vojnama (Gimnazija v narodnoobrambnem boju), v: *Zbornik ob 125-letnici ptujške gimnazije*, ur. Vlado Horvat, Ptuj 1994, str. 53.

² Anton Ingolič, slovenski pisatelj, profesor in urednik, se je rodil 5. januarja 1907 v Spodnji Polskavi. Po maturi v Mariboru je odšel v Pariz ter je na Sorboni končal šolo za učitelja francoskega jezika. Jeseni leta 1928 se je vpisal na ljubljansko univerzo na študij romanistike in slovenščine. Leta 1931 je diplomiral ter se leta 1932 zaposlil kot profesor slovenščine na ptujski gimnaziji. Med okupacijo je bil z družino izgnan v Srbijo. Po vrnitvi iz izgnanstva je najprej poučeval na gimnaziji na Ptuju, nato v letih 1946–1955 v Mariboru in od leta 1955 v Ljubljani. Leta 1976 je postal dopisni, od leta 1981 redni član SAZU. Za literarna dela je dvakrat dobil Prešernovo nagrado (1949 in 1978), leta 1983 pa nagrado Avnoja. Umrli je 11. marca 1992 v Ljubljani, pokopan je na Zgornji Polskavi; v: *Enciklopedija Slovenije*, 4. knjiga, Hac/Kare, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990, str. 151.

³ Marja Boršnik, literarna zgodovinarica, se je rodila 24. januarja 1906 v Borovnici. Leta 1929 je diplomirala iz slavistike na univerzi v Ljubljani, leta 1938 pa tudi doktorirala. Poučevala je na gimnazijah na Ptuju, v Leskovcu v Srbiji, v Celju in Ljubljani, kjer je bila leta 1942 zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto (OF) odpuščena iz službe. Po osvoboditvi je bila zaposlena na ministrstvu za prosveto, od leta 1948 pa je predavala novejšo slovensko literarno zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Bila je urednica zbirke Klasje, Jezika in slovstva ter Slavistične revije, od leta 1977 pa dopisna članica SAZU. Umrli je 10. avgusta 1982 na otoku Mljet; v: *Enciklopedija Slovenije*, 1. knjiga, A/Ca, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987, str. 331.

⁴ Franjo Žgeč, pedagog, se je rodil 11. aprila 1896 v Dornavi. Po končani osnovni šoli in gimnaziji je nadaljeval študij slavistike, francoščine in pedagogike na univerzi v Ljubljani, kjer je leta 1923 doktoriral iz pedagogike. Za disertacijo »*Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda*« je prejel odlikovanje red sv. Save. Izpopolnjeval se je v laboratoriju eksperimentalne pedagogike na Sorboni v Parizu. Od leta 1924 je poučeval na osnovni šoli na Prevaljah, nato v letih med 1925 in 1931 na moškem državnem učiteljskiču in gimnaziji v Mariboru, od 1934 do 1950 pa na gimnazijah na Ptuju in v Celju. Poleg številnih razprav je napisal tudi knjigi »*Problemi vzgoje najširših plasti našega naroda*« (1923) in »*Ali spolna vzgoja res ni potrebna?*« (1931). Žgeč je bil pionir pedagoške sociologije na Slovenskem, pedagoški teoretik in praktik, marksist ter humanist z izjemno razvitim socialnim čutom. Umrli je v Celju 31. avgusta 1961; v: *Enciklopedija Slovenije*, 15. knjiga, Wi/Ž, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, str. 328 in 329.

⁵ Tone Šifrer, prof. slovenščine, pesnik, pripovednik in esejist se je rodil 8. junija 1911 v kraju Žabnica. Leta 1936 je diplomiral na univerzi v Ljubljani iz slavistike. Od leta 1939 je poučeval slovenščino na gimnaziji na Ptuju in v Murski Soboti. Ob okupaciji se je vrnil domov, kjer se je vključil v odporiško gibanje ter bil izdan. Iz begunjskih zaporov je bil odpeljan v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je bil 20. aprila 1942 ustreljen kot talec. V letih med 1938 in 1941 je v ljubljanskem zvonu objavjal pesmi o naravi, zemlji in kmečkem življenju ter nekaj kratkih pripovedi in povest »*Mladost na vasi*«. Njegov

Cajnkari⁶. Na likovnem področju so stalno ali občasno delovali poleg dveh nemških slikarjev – krajinarjev Leopolda Wallnerja⁷ in Otta Trubla⁸ še prof. Karel Jirak⁹, Franc Košir (1906–1939) in Vera Blumenau-Simonič.¹⁰

Leta 1936 se je pridružil še France Mihelič¹¹, profesor likovne vzgoje na ptujski gimnaziji. Samotno in odmaknjeno v Vareji v Halozah pa sta živel

roman »Vrnitev meščana« je ostal nedokončan. Njegovo izbrano delo je izšlo leta 1971; v: *Enciklopedija Slovenije*, 13. knjiga, Š/T, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999, str. 35.

⁶ Stanko Cajnkari, teolog, pripovednik in dramatik, se je rodil 25. aprila 1900 v Savcih. Po končanem bogoslovju v Mariboru je nadaljeval študij v Parizu in na univerzi v Ljubljani, kjer je leta 1938 doktoriral iz teologije. Bil je profesor na bogoslovju v Mariboru in na gimnaziji na Ptuj. Med vojno je bil od leta 1941 do 1944 kaplan v kraju Košani, nato pa v Črnomlju. Leta 1947 je postal predavatelj na teološki fakulteti v Ljubljani. V letih 1945–1974 je sodeloval pri verski komisiji, dolga leta je bil v vodstvu cirilmetodijskega društva ter odgovorni urednik njihovega glasila »Nova pot«. Pred vojno je objavil dramo »Potopljeni svet«, takoj po drugi svetovni vojni pa avtobiografsko obarvani roman iz gimnazijskega življenja »Noetova barka«. Umril je 17. januarja 1977 v Ljubljani; v: *Enciklopedija Slovenije*, 1. knjiga A/Ca, Mladinska knjiga Ljubljana 1987, str. 409.

⁷ Leopold Wallner se je rodil 30. maja 1910 v Trstu, kjer je bil njegov oče sodni uradnik. Leta 1916 se je z družino preselil na Ptuj. Po končani osnovni šoli je šolanje nadaljeval na ptujski gimnaziji, maturo pa je opravil v Kočevju. Vpisal se je na akademijo za umetnost v Zagrebu, slikarstvo je študiral pri prof. Omarju Mujadžiću. Po štirih semestrih je prekinil študij ter odšel v Freiburg im Breisgau. Tukaj se je preživljal kot risar pri kirurgu prof. Eduardu Rehmu, hkrati pa študiral medicino. Po štirih letih se je vrnil domov, odšel na služenje vojaškega roka ter v Mariboru končal oficirsko šolo. Leta 1939 je za kratek čas odšel v München, po vrnitvi pa se je na Ptuj zaposlil kot zobozdravstveni tehnik pri dr. Schosteritschu. Konec leta 1941 je bil v Gradcu sprejet v NSDAP. Jeseni leta 1942 se je prostovoljno javil v nemško vojsko ter padel kot nadporočnik v bojih pri Odesi na vzhodni fronti 11. aprila 1944. Njegov slikarski opus zajema risbe, grafike, olja in akvarele Ptuj, Haloz in Donačke gore; v: Rudolf Pertassek, *Pettau Die älteste steirische Stadt*, Graz 1992, str. 176 in 177; Leopold Wallner v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 148, 28. maj 1943 str. 6; Leo Wallner der Pettau der Gedenken des Künstlers, Kämpfers und Soldaten, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 158, 6. junij 1944, str. 3

⁸ Otton Trubl, graški krajinar, poročen je bil Sylvio, hčerko Aloisa Kasimira. Živel je na Majskem vrhu v Halozah; v: Krimhild Stöver, *Jan Oeltjen 1880–1968, Ein Malerleben zwischen Oldenburg und Slowenien*, Bremen 1992, str. 46 (dalje navajam: Stöver, Jan Oeltjen 1880–1968).

⁹ Karl Jirak se je rodil leta 1897 v Oplotnici na Pohorju. Slikarstvo je študiral na Akademiji za umetnost in obrt v Zagrebu, leta 1928 se je kot profesor risanja zaposlil na Državni realni gimnaziji v Ptuj, leta 1933 je bil premeščen na Državno realno gimnazijo v Mariboru. Leta 1943 je bil na lastno željo premeščen v Bruck na Muri, kjer je umrl 5. januarja 1982. /http://KUD Oplotnica, 7. julij 2012/

¹⁰ Vera Simonič Blumenau se je rodila 20. junija 1881 na Dunaju. Slikarstvo se je učila v privatni umetniški šoli Adolfa Kaufmana na Dunaju. Ustvarila je vrsto portretov, krajin in tihožitij v slogu dunajske secesije. Umrila je v Ptuj leta 1973; v: dr. Štefka Cobelj, *Umetniška prizadevanja na ptujskem območju po drugi svetovni vojni*, v: *5. Ptujski zbornik*, ur. Kristina Šamperl Purg, Ptuj 1985, str. 194.

¹¹ France Mihelič se je rodil 27. aprila 1907 v Virmašah pri Škofji Loki. Po končani srednji šoli je nadaljeval študij v Zagrebu. Leta 1934 se je zaposlil na šoli v Kruševcu, leta 1936

kar Jan Oeltjen¹² in njegova žena Elza¹³, roj. Kasimir, kiparka in slikarka.¹⁴ V zadnjih letih pred vojno se je v mestu uveljavilo ptujsko gledališče z avantgardnim teatrom mladega režiserja Frana Žižka¹⁵, študenta praškega Burianovega gledališča D 38, ki je s predstavami dodobra razgibal slovenski gledališki prostor.¹⁶ Glasbeno življenje se je odvijalo pod okriljem Glasbene Maticice. Ob njej pa so v mestu delovali še moški pevski zbor železničarjev, pevski zbor

pa na ptujski gimnaziji. Aprila 1941 se je umaknil v Ljubljano, od koder je leta 1943 odšel v partizane. Delal je v propagandnem odseku Slovenskega poročevalca. Udeležil se je zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju. Umril je 1. januarja 1998 v Ljubljani; v: *Enciklopedija Slovenije*, 7. knjiga, Marin/Nor, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993, str. 128–129.

¹² Jan Oeltjen se je rodil 15. avgusta 1880 v Jaderbergu na Oldenburškem. Slikarstvo je začel študirati leta 1900 pri Franzu Lippischu v Berlinu, leta 1904 pa je nadaljeval študij v Münchnu pri Wilhelmu von Debschitzu in Hermannu Obristu. Leta 1911 se je poročil s slikarko Elso Kasimir. Po prvi svetovni vojni se je z ženo preselil z Dunaja v Jaderberg, leta 1931 pa se je za stalno naselil v Vareji v Halozah, kjer je žena Elsa podedovala viničarijo in vinograd. Zaradi nemškega porekla je bil leta 1945 po končani vojni nekaj mesecev zaprt v taborišču Strnišče, viničarijo in vinograd pa je tedanja oblast nacionalizirala. Preselil se je v skromno hišo za potokom Grajena na Ptuju ter se zaposlil kot restavrador v ptujskem pokrajinskem muzeju, kjer si je na gradu uredil atelje. Umril je na Ptuju 13. februarja 1968. Pokopan je na starem ptujskem pokopališču; v: Stöver, Jan Oeltjen 1880–1968.

¹³ Elsa Kasimir Oeltjen, najmlajša hči Aloisa Kasimira in Terezije Sary, se je rodila 8. marca 1887 na Ptuju. Kiparstvo je študirala na dunajski šoli za umetno obrt, potem pa je delala v ateljeju Franza Metznerja. Pripadala je umetniškemu krogu Oskarja Kokoschke. Leta 1911 se je poročila z Janom Oeltjenom ter se skupaj z njim leta 1931 naselila v Vareji v Halozah. Umrila je 5. decembra 1944. Pokopana je na starem ptujskem pokopališču; v: Stöver, Jan Oeltjen 1880–1968.

¹⁴ Jože Curk, Likovna umetnost v Ptuju, v: *Ptujski zbornik* II, Ptuj 1962, str. 373 in 374; Ivan Sedej, *Ptujski slikarji XX. stoletja*, Ptuj 1987, str. 21.

¹⁵ Fran Žižek, gledališki, radijski in televizijski režiser se je rodil 20. decembra 1914 na Studencih pri Mariboru. Že kot dijak se je posvečal gledališču, po maturi leta 1934 je bil najprej časnikar in gledališki kritik. Pri levo usmerjeni Zvezi mladih intelektualcev je postal gledališki referent in režiser njenega Dramskega studia v Mariboru. Leta 1936 je odšel študirat v Prago, kjer je nanj vplivalo gledališče E. F. Buriana D 38. Leta 1938 se je vrnil domov v Maribor, kjer je ustanovil Neodvisno gledališče, ki zaradi gmotnih težav ni zaživelo. Odšel je na Ptuj, kjer je prevzel vodstvo avantgardnega teatra in v njem uprizoril več slovenskih del, med njimi tudi novitet, kot so Ingoličeve »Sirote«. Po osvoboditvi je delal kot režiser v mariborski Drami, leta 1956 pa je začel režirati na RTV Ljubljana. Med leti 1963 in 1967 je bil ravnatelj Drame v Mariboru. Po letu 1967 je nadaljeval delo na ljubljanski televiziji, bil pa je tudi redni profesor na AGRFT. Svoje dolgoletno ustvarjano obdobje je opisal v knjigah »Čarobno ogledalo. Kako sem doživljal rojstvo in odrasčanje slovenske televizije« (1995) in »Moja zgodnja gledališka leta« (2000). Za svoje gledališko in televizijsko ustvarjanje je prejel dvakrat Prešernovo nagrado (1953 in 1979), dvakrat nagrado vstaje slovenskega naroda (1969 in 1971) ter Prix Zlata Praha '85 (1985). Umril je 28. maja 2008 v Medvodah; v: *Enciklopedija Slovenije*, 15. knjiga, Wi/Ž, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, str. 369.

¹⁶ Irena Mavrič, *Ptujsko gledališče 1786–1958* (v nadaljevanju Mavrič, *Ptujsko gledališče*), Razstavni katalog, Pokrajinski muzej Ptuj 1988, stran 29.

gimnazije, mešani pevski zbor sv. Cecilije, v Proštijijski cerkvi pa pevski zbor sv. Jurija.¹⁷

Bogato kulturno življenje, ki se je v mestu odvijalo v muzeju, gledališču, na glasbeni šoli in v Narodnem domu, je spomladi leta 1941 prekinila nacistična okupacija. Za slovenski narod je pomenila veliko nesrečo. V skladu s Hitlerjevimi naročili »Napravite mi to deželo zopet nemško« je okupator najprej spremenil zunanji videz dežele, fizično odstranil narodno zavedne Slovence – izobražence, prebivalstvo, ki pa je ostalo doma, pa je hotel čimprej ponemčiti.¹⁸ V želji, da bi jim uničil narodno zavest, se je nemški okupator odločil uničiti tudi slovensko kulturo. Kakršno koli pisanje oziroma ustvarjanje v slovenskem jeziku med okupacijo ni bilo mogoče. Slovenska umetniška beseda in pesem sta morali zamreti, slovenščina je morala izginiti iz javnosti, odstranjeni pa so morali biti tudi vsi slovenski kulturno zgodovinski predmeti, ki so govorili o slovenskem značaju dežele. Za izvedbo te naloge je bil v ptujskem okrožju zadolžen kulturni urad v okrožnem vodstvu Štajerske domovinske zveze (ŠDZ).¹⁹ Urad za kulturo je najprej vodil domačin Paul Ornig²⁰, 13. februarja 1942 ga je prevzel Herbert Bilek²¹, v začetku aprila 1943 pa Alfred Khil²². Po njegovem odhodu v nemško vojsko konec decembra 1944 je naloge urada opravljal Hans Moser²³.

Ptuj ob zasedbi nemških enot ni utrpel večje materialne škode na kulturnih spomenikih. Pred napadom so nemške enote prejele natančna navodila,

¹⁷ Jože Gregorc, Kulturno življenje tik pred II. svetovno vojno in prva leta po njej v Ptuj, v: 5. *Ptujski zbornik*, ur. Kristina Šamperl Purg, Ptuj 1985, str. 160–162; Nada Jurkovič, Glasbeno življenje na Ptuj, *Kronika časopis za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 40, leto 1992, štev. 3, str. 189–191; Mešani pevski zbor sv. Cecilije je vodil zborovodja in organist Franjo Petek, zbor sv. Jurija pa Ferdo Fras. Na Ptuj je delovalo še pevsko društvo nemške manjšine (Gesangverein der deutschen Minderheit) s pevskim zborom, ki je pod vodstvom Wratschka prepeval na družabnih večerih.

¹⁸ Irena Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje 1941–1945* (dalje navajam Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*), magistrska naloga, Filozofska fakulteta Ljubljana 2007, str. 103.

¹⁹ Prav tam, str. 36 in 37.

²⁰ Paul Ornig, veletrgovec, rojen 9. januarja 1894 na Ptuj, član Kulturbunda (KB); v: Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 37.

²¹ Herbert Bilek, učitelj, rojen 7. marca 1911 na Dunaju, član NSDAP; v: Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 37.

²² Alfred Khil, učitelj, rojen 26. junija 1905 v kraju Tumau in Böhmen, od leta 1931 član NSDAP, vodja NSV v krajevni skupini Liebach pri Gradcu. V šolskem letu 1941/42 je poučeval na ljudski šoli v Majšperku in v Narapljah. V šolskem letu 1942/43 je postal vodja deške šole na Ptuj. Bil je šolski nadzornik ter pooblaščenec za šolski okoliš Ptuj – desni breg. V Krajevni skupini ŠDZ Majšperk je bil zadolžen za vodenje mladinskega urada; v: Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 37.

²³ Hans Moser, učitelj, rojen 30. novembra 1891 v kraju Bad Aussee, član NSDAP. Pred okupacijo je živel v kraju Öblam. Med okupacijo je poučeval na dekliški šoli v Ptuj; v: Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 37.

da ne smejo poškodovati oziroma porušiti ptujskega starega mesta, še posebej ne gradu, stare mestne hiše, proštije, proštjske cerkve, mestnega stolpa, Orfejevega spomenika ter mitrejev na Bregu in Hajdini.²⁴ V prvem letu vojne so Nemci v Ptujju odstranili le mogočen zahvalni steber z Marijinim kipom na Minoritskem trgu pred minoritskim samostanom »zaradi oviranja prometa v mestu« in razširitve trga pred samostanom, ter ga prenesli v mestni muzej.²⁵ Največjo škodo so utrpele šolske in učiteljske ter društvene knjižnice. Vojaške enote, oddelki SA in policije, ki so zasedli šolska poslopja v Ptujju in okolici, so brez pomislekov uničevali šolske knjige in šolske arhive. Takoj za njimi so bile na udaru župnijske knjižnice in ter knjižnice društev. V Ptujju so nacisti uničili Ljudsko knjižnico narodne čitalnice, ki je domovala v Narodnem domu in je leta 1941 imela 4105 knjig. Podobno usodo sta doživeli Proštjska knjižnica in knjižnica Ciril Metodove družbe. Med uničenimi knjigami pa sta bili Dalmatinova Biblija in Prešernov predvojni faksimile Poezij. Knjige Prosvetnega društva – bilo jih je okoli 8000 – so zažgali na trgu pred minoritskim samostanom, pri tem pa so domači Nemci in folksdojčerji v »zmagoslavnem zanosu« spremljali požig knjig s plesanjem nekakšnega kola. V mestu pa so zaprli tudi slovensko knjigarstvo in tiskarno.²⁶ Za bralne potrebe Ptujčanov so Nemci leta 1941 ustanovili občinsko knjižnico (Gemeindebücherei), ki je zajela knjige iz evangeličanske knjižnice oziroma knjige iz knjižnice Kulturbunda

²⁴ Irena Mavrič Žižek, *Druga svetovna vojna na Ptujjskem*, (dalje navajam: Mavrič-Žižek, *Druga svetovna vojna*), v: *Slovenstvo na Ptujjskem v 20. stoletju*, ur. Ljubica Šuligoj, Ptuj 2005, str. 50.

²⁵ Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 120; Steber je dal postaviti leta 1667 borlski grof Jurij Friderik Sauer v zahvalo za odvrnjeno turško nevarnost po znani bitki pri Mohaču leta 1664. Pozlačeni kamniti kip Marije z otrokom v naročju pa so namestili na steber okoli leta 1714.

²⁶ Prav tam, str. 122; Mavrič-Žižek, *Druga svetovna vojna*, str. 54; Emil Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja od aprila 1941 do septembra 1943* (dalje navajam Cesar, *Slovenska kultura*), Ljubljana: Enotnost 1996, str. 24. Nacisti so med knjigami ohranili le tiste, ki so uvrščale slovensko Štajersko na »nemška kulturna tla« oziroma so jih napisali nemški književniki. Nalogo širokopotezno pleniti in popolnoma uničiti slovenske knjižnice je prevzela ŠDZ. Ptujčanom je pred požigom in uničenjem uspelo rešiti 5000 knjig kapucinske knjižnice, gimnazijsko profesorsko knjižnico, ki je štela okoli 3000 knjig, ter 20 manjših knjižnic župnijskih uradov z okrog 10.000 knjig, ki so jih ob okupaciji skrili v muzej. Ohranila se je tudi celotna knjižnica minoritskega samostana iz 16. stoletja. Mnoge knjige so iz 16 stoletja, večina pa jih je iz 17. in 18. stoletja. Knjižnica med drugim hrani Trubarjev Novi testament iz leta 1557, posebno vrednost pa knjižnici dajejo rokopisni fragmenti na pergamentih, v katere so mnoge knjige tudi zavite. Med okupacijo je iz samostanske knjižnice izginila le dragocena rokopisna Nürnberška kronika iz leta 1552, ki je bila 22. julija 1942 odposlana v Reichsarhiv v Nürnberg, kjer se hrani še danes.

ter je imela svoje prostore v mestni hiši (današnji magistrat).²⁷ Ob dnevu krajevnih skupin ŠDZ Ptuj – levi breg in Ptuj – desni breg pa so 14. avgusta 1943 v Ptujju odprli novo mestno knjižnico (Städtische Bücherei), katere gradnjo so začeli 4. januarja istega leta. Knjižnica, ki je bila urejena po načrtih arhitekta Wilhelma Jonsera iz Gradca v prostorih stare kasarne na Ungartorgasse (prej Panonska ulica), zanjo pa sta skrbeli knjižničarki gospa Paulinitsch in gospodična Schmidt, je štela 4000 knjig ter imela približno 500 bralcev. Direktor knjižnice je bil dr. Passini iz Gradca.²⁸ Med vojno so v knjižnici organizirali razna predavanja ter priložnostne razstave. Zelo odmevna med Ptujčani je bila razstava, posvečena življenju in delu skladatelja Huga Wolfa²⁹, ki sta jo 12. marca 1944 pripravila Hans Wamlek, profesor glasbe na ptujski glasbeni šoli, in prof. dr. Feliks Göhlert³⁰, vodja ptujskega muzeja.³¹

Ferkov mestni muzej je bil med okupacijo urejen kot domovinski muzej, prikazoval je zgodovinski razvoj mesta ob Dravi od prazgodovine do okupacije s posebnim poudarkom na obdobju »boja Ptujčanov med leti 1918 in 1941 za nemštvo in svobodo«. Muzej, ki je bil pod okriljem graškega Joaneuma, je vodil dr. Felix Göhlert iz Gradca, za muzejsko gradivo pa sta skrbela učitelj Anton

²⁷ Mavrič-Žižek, Ptujsko okrožje, str. 84; Evangeličanska knjižnica je bila na Ptujju ustanovljena po letu 1918. Najprej je imela svoje prostore v protestantski cerkvi v Prešernovi ulici, pozneje pa so jo prenesli v zgradbo nekdanje steklarske delavnice. Knjižnico je nekaj časa urejala Berta Knez, leta 1939 pa Tognio Vogel. Ob okupaciji so iz knjižnice izločili dela židovskih avtorjev. Izločene knjige, bilo jih je skoraj za polovico tovarnjaka, so odpeljali v Gradec, kjer so jih uničili.

²⁸ Zgodovinski oddelek Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož, inv. št. LR 1786 Chronik der Stadt Pettau (dalje navajam Chronik der Stadt Pettau), 4. januar, 14. in 15. avgust 1943; Mavrič-Žižek, Druga svetovna vojna, str. 63; Ein Juwel der Stadt Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 282/283, 9. in 10. oktober 1943, str. 3; V bombnih napadih na Ptuj v letu 1945, je bilo poškodovano tudi poslopje stare kasarne, kjer je domovala mestna knjižnica. Knjige mestne knjižnice so odpeljali v Narodni dom, od tam pa so jih po osvoboditvi prenesli v Ptujsko študijsko knjižnico.

²⁹ Hugo Wolf, skladatelj, rojen 13. marca 1860 v Slovenj Gradcu, študiral na dunajskem konservatoriju, vendar študija ni končal. Leta 1881 je bil operni dirigent v Salzburgu, v letih med 1884 in 1887 glasbeni kritik pri dunajskem Salonblattu, leta 1897 je duševno zbolel ter 22. februarja 1903 umrl na Dunaju; v: *Enciklopedija Slovenije*, 15. knjiga, Wi/Ž, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, str. 4 in 5.

³⁰ Dr. Feliks Göhlert, profesor biologije, geografije in matematike, se je rodil 2. avgusta 1904 v kraju Feldsberg. Pred okupacijo je poučeval Staatliche Oberschule für Jungen Wien XXVI, med okupacijo pa na Wolfram von Eschenbach Schule, Oberschule für Jungen (bivša realna gimnazija) v Ptujju. Bil je strokovni sodelavec v uradu za kulturo v okrožnem vodstvu ptujskega okrožja Štajerske domovinske zveze; v: Irena Mavrič, Ptujška gimnazija med okupacijo, *Zbornik ob 125-letnici ptujske gimnazije*, ur. Vlado Horvat, Ptuj 1994, str. 101.

³¹ Hugo Wolf Ausstellung und Hugo Wolfs-Abend in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 70, 10. marec 1944, str. 6.

Smodič in prof. arheolog Rudolf Bratanič.³² V začetku okupacije je bil muzej zaprt, za javnost pa so ga ponovno odprli 14. avgusta 1941. V omenjenem času so najprej popravili škodo na strehi in oknih dominikanskega samostana, kjer je domoval muzej. Škoda je nastala ob razstrelitvi mostu čez Dravo v prvih dneh aprilske vojne. Temeljito so očistili muzejske prostore. Opravljen je bil površen pregled muzejske biblioteke, arhivskega gradiva – urbarjev in listin ter zbirke zlatega arheološkega nakita, ki je bila spravljena v trezorju Mestne hranilnice, kamor jo je shranilo Muzejsko društvo v začetku januarja 1941 pred vojno nevarnostjo. Hkrati pa so začeli pod nadzorstvom prof. dr. Balduina Sarie³³ tudi s preurejanjem zbirke novcev in drobnega arheološkega materiala, zbirke cerkvenih predmetov (dopolnili so jo z lesenim gotskim kipom s Spodnjega Brega in kipom Marije iz minoritskega samostana) ter narodopisne zbirke.³⁴ Poleg preurejanja muzejskih zbirk se je delo muzeja med vojno osredotočilo na urejanje in dokumentiranje ter popisovanje muzejskega gradiva po fondih, ki ga je opravila študentka arheologije Erna Diez iz Gradca. Vzpostavila je kartoteko in inventarizacijo po tipologiji gradiva, kakor je bilo to shranjeno po muzejskih omarah v križnem hodniku. Na terenu so potekala le manjša arheološka izkopavanja pod vodstvom prof. Walterja Schmida, prof. dr. Balduina Sarie in prof. dr. Rudolfa Brataniča. V letu 1941 je prof. dr. Balduin Saria kopal na prostoru med proštjsko cerkvijo Sv. Jurija in gledališčem, prof. Walter Schmid pa je na njivah pri Forminu odkrival ostanke rimskih stavb. V letu 1942 je prof. Šmid začel z izkopavanjem na Sp. Hajdini, pri tem pa je na Zupaničevem vrtu naletel na temelje zgodnjekršćanske bazilike; jeseni istega leta je kopal na Mariničevem vrtu, z izkopavanji pa je nadaljeval tudi v letu 1943 in na križišču cest Ptuj, Pragersko in Maribor naletel na rimsko keramiko. Prof. dr. Rudolf Bratanič je tega leta našel v Ormožu nad železniško progo halštatsko keramiko, na Ptuju pri gradnji barake v bližini okoliške šole pa dva votivna napisa. Marca 1945 so v muzej pripeljali votivni oltar, posvečen Jupitru, ki ga je odkrila ob bombardiranju Ptuja odvržena bomba na Panoramo. Zaradi strahu pred bombnimi napadi in prenosa dragocenih predmetov v Gradec je Anton Smodič jeseni 1944 vse dragocene

³² Mavrič Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 123 in 124.

³³ Dr. Balduin Saria, klasični zgodovinar, arheolog in numizmatik, se je rodil v nemški meščanski družini na Ptuju 5. junija 1893. Po končani osnovni šoli in gimnaziji na Ptuju je nadaljeval študij arheologije in antične zgodovine na Dunaju, kjer je leta 1921 doktoriral. Leta 1926 je postal izredni profesor na oddelku za zgodovino starega veka in arheologijo na Univerzi v Ljubljani. V času okupacije je sprejel povabilo graške univerze, kjer je bil od leta 1942 do konca vojne profesor za staro zgodovino jugovzhodne Evrope. Od leta 1953 je deloval kot samostojni raziskovalec pri Südost-Institutu v Münchnu. Umrl je 3. junija 1974 v Gradcu, v: Slovenski biografski leksikon (SBL), geslo dr. Balduin Saria, elektronska izdaja.

³⁴ Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 123 in 124.

muzejske predmete in knjige ter vso numizmatično zbirko skrnil v zaboje ter jih spravil na varno v kripto dominikanskega samostana, kjer so ostali nepoškodovani do osvoboditve. Iz muzeja so med okupacijo leta 1943 odpeljali v Gradec enega najstarejših rimskih spomenikov – nagrobnik stotnika (centuriona) Marka Petronija Klassika. Omenjeni nagrobnik so vrnil muzeju leta 1962.³⁵ Poleg stalnih zbirk so v muzeju pripravljali tudi občasne razstave; že 9. decembra 1941 so odprli razstavo nemških knjig iz 16., 17. in 18. stoletja, ki naj bi obiskovalce seznanila z »umetnostjo nemških knjižnih tiskov«³⁶. Ob dnevu krajevnih skupin ŠDZ Ptuj levi in Ptuj desni breg 14. avgusta 1943 pa so v muzeju pripravili posebno razstavo o starih ptujskih mestnih slikah, med katerimi so na ogled postavili tudi dve gotski stenski sliki Slovo apostolov in Laibov oltar, ki sta bili preneseni iz proštije cerkve, restavriral pa ju je graški prof. Richter von Binnenthal.³⁷

Podobno usodo kot druge kulturne ustanove je med vojno doživelo tudi ptujsko mestno gledališče. Zadnja premiera na odru ptujskega mestnega gledališča je bila 1. aprila 1941. Igralski ansambel ptujskega avantgardnega teatra je uprizoril igro Ostrovskega Gozd. Predstavo je v odsotnosti režiserja Jožeta Babiča³⁸, ki je moral konec januarja 1941 oditi na orožne vaje v Medžurečje, zrežiral igralec Albert Wilhelm³⁹, reprize, 6. aprila 1941, pa igralci niso ponovili. Ob okupaciji se je igralna družina, ki so jo sestavljali dijaki,

³⁵ Prav tam, str. 125 in 126.

³⁶ Zgodovinski arhiv Ptuj (SI_ZAP/0458), fond: Mestna občina Ptuj 1941–1945, škatla 1, Dopis muzeja 11. december 1941.

³⁷ Chronik der Stadt Pettau, 14. avgust 1943; Von Museum der Stadt Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 224, 12. avgust 1943, str. 3.

³⁸ Jože Babič, igralec, gledališki in filmski režiser se je rodil 13. februarja 1917 v kraju Povžane. Pred vojno je kot študent nastopal v mariborskem gledališču ter sodeloval v avantgardnem teatru na Ptuj. Po drugi svetovni vojni, ki jo je prebil večinoma v taboriščih, je bil najprej angažiran v Mariboru kot igralec in režiser, od leta 1947 pa je bil režiser in deloma tudi umetniški vodja Slovenskega tržaškega gledališča. Leta 1969 je ustanovil Primorsko dramsko gledališče v Novi Gorici ter ga vodil do leta 1974. Umrli je 10. maja 1996 v Ljubljani; v: *Enciklopedija Slovenije*, 1. Knjiga, A/Ca, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987, str. 165.

³⁹ Albert Wilhelm, gledališki igralec in režiser se je rodil 27. oktobra 1906 v Senožečah, po končani osnovni šoli se je izučil za avtomehanika. Na Opčinah pri Trstu, kjer je živel, je sodeloval pri dramski skupini. Pred fašističnim nasiljem se je umaknil v Maribor. Leta 1938 je odšel na Ptuj, kjer je postal prvi in edini poklicni igralec v Žižkovem avantgardnem teatru. Odigral je nepozabne vloge v predstavah: Veseli dan ali Matiček se ženi, Lepa Vida, Deseti brat, Kralj Edip, Martin Krpan itd. Leta 1941 je bil izgnan v Srbijo, leta 1944 je padel v partizanih; v: Mavrič, Ptujsko gledališče, str. 43; *Enciklopedija Slovenije*, 15. Knjiga Wi/Ž, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001, str. 1 in 2.

delavci, pomočniki in vajenci, razšla.⁴⁰ Nemci so takoj po prihodu gledališče zaprli, na pobudo ptujskega slikarja Leopolda Wallnerja pa so preuredili gledališko stavbo. Po načrtih arhitekta Tasila von Müllerja so podrli portal, strmoglavili kip Melpomene, porušili stebre in balkon, odstranili mestni grb in reliefni plošči z gledališkimi prizori. Gladek zid je zamenjal arhitektonsko okrasje, gladka streha pa je nadomestila slikoviti portal. Gradbena dela, ki so se začela v začetku junija 1941, je opravil mestni gradbeni mojster Wilhelm Dengg iz Ptujja.⁴¹ Stroške adaptacije, 9200 RM, ki so nastali pri prenovi fasade mestnega gledališča, je poravnal šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem. Za prenovo gledališke stavbe pa so prispevali tudi Ptujčani sami, med njimi je bil tudi trgovec Harold Schwab, ki je za prenovo fasade poklonil mestni občini 1000 RM. Ob pričetku gradbene prenove gledališke stavbe je časopis *Marburger Zeitung* zapisal, »da se bo s polepšanjem izpolnila dolgoletna želja nemškega prebivalstva. Gledališče bo po prenovi okras mestu.«⁴² Prenovljeno gledališče so Nemci svečano odprli 17. novembra 1942. Ptujskemu občinstvu so se predstavili igralci dramskega ansambla nemškega mestnega gledališča (Stadttheater) iz Maribora s komedijo v treh dejanjih avtorja Zdenka von Kraftha »Kabinettskrise in Ischl«.⁴³ Ponovno je dramski ansambel mariborskega gledališča, ki ga je vodil graški operni pevec Robert Falzani, gostoval v Ptujju leta 1943; 21. januarja je uprizoril spevoigro Oskarja Webra »Fahr'ma Euer Gnaden«, 16. februarja dramo Johana Knittla »Via Mala«, 15. marca dramo Geharta Hauptmanna »Michael Kramer«, 5. aprila kmečko komedijo

⁴⁰ Mavrič, *Ptujsko gledališče*, str. 43. Med okupacijo se je veliko igralcev vključilo v partizanske enote, skoraj vsi pa so podpirali narodnoosvobodilno gibanje. Igralsko poslanstvo je med vojno nadaljeval le Albert Wilhelm. Postal je vodja diletantske igralske skupine pri Glavnem štabu Srbije za okraj Leskovac. V začetku septembra 1944 je bil pri bombardiranju v kraju Lebane ranjen ter je umrl za posledicami dobljenih ran. Poleg njega so med vojno izgubili življenje še igralci Nada Wilhelm, roj. Pfajfer, Franc Peršon, Mirko Bagar, Mirko Bezjak, Ludvik Mathans, Herman Stožer, Štefan Močnik, Dušan Drolc in Franc Koželj.

⁴¹ Prav tam; Temeljito prenovo je gledališka stavba doživela leta 1896 po načrtih dunajskega arhitekta Rudolfa Klotza, ki je prejel prvo nagrado na razpisu za predelavo gledališke stavbe leta 1894. Razloge, ki so ga vodili pri načrtovanju fasade je županu Josefu Orniku pojasnil v pismu 7. januarja 1896. Odločilne zanj so bile monumentalne stavbe velikih kamnitih kvadrov v neposredni bližini gledališča: mestni stolp in župnijska cerkev. Ker mu je bilo vodilo in izhodišče ohranitev tega zgodovinskega okolja, se je odločil za slog italijanske renesanse z razčlenitvijo glavnega pročelja, ki ga je okrasil z dorsko arhitekturo. Pred vhodom je naredil lopo z dorskimi stebri, vrh zatrepa je namestil kip Melpomene z bodalom in masko. Portal je okrasil z grbom ptujskega mesta in dvema reliefnima ploščama z gledališkimi prizori. Usoda odstranjenih gradbenih elementov stare fasade nam ni znana.

⁴² Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 126; *Renovierung des Theatergebäudes in Pettau*, v: *Marburger Zeitung*, letnik 81, šte. 138, 17. junij 1941, str. 6.

⁴³ Mavrič, *Ptujsko gledališče*, str. 43.

Ludvika Anzengruberja »Du gewissen von«, 29. aprila igro Huberta Reinecherja »Das Dorf bei Odessa«. Gledališko sezono 1942/43 pa so zaključili 25. junija z opereto »X für U« Gustla Krenmayerja.⁴⁴ V letu 1943 je v ptujskem gledališču prvič gostoval tudi mariborski operni ansambel. Pod vodstvom intendanta Richarda Dietha je 19. junija uprizorili Verdijevo opero Trubadur.⁴⁵

Slika 1: Gledališka predstava mariborskega mestnega gledališča »Das Dorf bei Odessa« na Ptuju 29. aprila 1943. Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož.

V gledališki sezoni 1943/1944 so bili v ptujskem gledališču ponovno angažirani mariborski gledališčniki. Gledališko sezono so odprli 14. oktobra 1943 z veseloigro Calderonsa »Der Richter von Zalamea«. Ptujski publiki, kakor je poročal Marburger Zeitung, so hoteli predstaviti 22. oktobra še Lortzingovo opero »Der Wildschütz«, 28. oktobra komedijo Carla Goldonija »Der Lügner«, 10. novembra dramo Fridericha von Schillerja »Kabale und Liebe«, 15. decembra veseloigro »Hofrat Geiger«, 21. decembra Schulenburgovo komedijo »Schwarzbrot und Kipfel«, 12. januarja 1944 veseloigro »Moral«, 3. februarja simfonični koncert z gledališko predstavo, 13. februarja Mozartovo »Figarovo svatbo« ter 24. februarja Halbetovo dramo »Jugend«, vendar so kasneje program iz neznanih vzrokov spremenili.⁴⁶ Tako so 17. februarja 1944 uprizorili

⁴⁴ Chronik der Stadt Pettau, 21. januar, 15. marec, 5. april, 29. april, 10. junij in 25. junij 1943.

⁴⁵ Prav tam, 19. junij 1943.

⁴⁶ Wieder ein Pettauer Stadttheater! Das stadttheater Marburg gastiert mit einem reichhaltigen Spielplan, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, številka 289/290, 16. in 17. oktober 1943, stran 6.

veseloigro Nikolausa Astalosa »Nacht in Siebenbürgen«, ki so jo ponovili v začetku aprila ob obletnici okupacije, 9. junija je sledila veseloigra Walterja Kola »Frau ohne Kuss«, 23. junija 1944 pa tri kmečke enodejanke »Der Geiz«, »Der Hochmut« in »Der Bildschnitzer«. Gledališko sezono so zaključili 30. junija 1944 z veseloigro Otta Bielna »Das kleine Bezirksgericht«. Tudi v tej sezoni so v ptujskem gledališču ponovno nastopili člani opernega orkestra; 11. aprila 1944 so uprizoril Mozartovo opero »Figarjevo svatbo«. ⁴⁷ Konec junija 1944 so mariborsko gledališče iz vojno gospodarskih razlogov zaprli, s tem pa je bilo tudi konec njihovih gostovanj v Ptuju. ⁴⁸ Poleg mariborskega mestnega gledališča je v Ptuju na povabilo okrožnega vodstva ŠDZ gostovalo sredi decembra 1942 štajersko deželno gledališče iz Gradca s kmečko tragedijo avtorja Petra Rottmanna »Die Magd«. ⁴⁹ Od leta 1943 je gledališke predstave pripravljala še domača diletantska gledališka skupina nemške manjšine, ki je delovala že v času stare Jugoslavije. Prvič med vojno so se ptujskemu občinstvu predstavili 13. aprila 1943. V nemškem društvenem domu so pripravili kmečko veseloigro »Das Verlegenheitskind«, ki pa so jo 15. maja ponovili v tudi kulturnem domu v Ormožu. Že 10. junija so v ptujskem gledališču zaigrali kmečko veseloigro »Die siebente Bua«. V predstavi so nastopili dr. Maks Kalb, Hans Schlawitsch, Rudi in Greta Artinagg. Igralsko skupino je vodil Albert Scharner ob pomoči dr. Manfreda Scheichenbauerja in dr. Maksa Kalba. ⁵⁰ Na tekmovanju kulturnih skupin iz Spodnje Štajerske, ki je potekalo v Mariboru v okviru kulturnega tedna ŠDZ jeseni 1943, pa so ptujski igralci s predstavo »Lottchens Geburtstag« osvojili prvo nagrado v kategoriji konverzijske igre. ⁵¹ Nagrajeno igro so 15. novembra 1943 predstavili tudi ptujskemu občinstvu v nemškem društvenem domu. ⁵² Domača diletantska skupina se je do konca vojne še nekajkrat predstavila ptujskemu občinstvu. Od januarja 1943 je na Ptuju delovalo še lutkovno gledališče nemške mladine ptujskega

⁴⁷ Stadttheater Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 102, 11. april 1944, stran 3; šte. 154, 2. junij 1944, str. 5; šte. 169/170, 17. in 18. junij 1944, str. 12; šte. 176/177, 24. in 25. junij 1944, str. 12.

⁴⁸ Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj, Nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*, Maribor 1997, str. 122.

⁴⁹ »Die Magd des Peter Rottmann« Gastspiel des Steir. Landestheaters in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 349, 15. december 1942, str. 4.

⁵⁰ Chronik der Stadt Pettau, 13. april in 11. junij 1943; Theaterabend in Friedau; v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 140, 20. maj 1943, str. 3.

⁵¹ Wettbewerb des Volkskulturwerkes. Die Ergebnisse und die Preisträger, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 277, 4. oktober 1943, str. 3.

⁵² Chronik der Stadt Pettau, 16. november 1943.

okrožja, tako imenovani »Kasperl teater«. Z lutkovnimi predstavami so razveseljevali otroke po celem ptujskem okrožju.⁵³

Slika 2: Tekmovanje lutkovnih skupin ptujskega okrožja v Ptujju med okupacijo. Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož.

Likovno ustvarjanje med vojno so na Ptujju nadaljevali Leopold Wallner ter Jan in Elza Oeltjen. O umetniškem ustvarjanju Jana in Elze Oeltjen med drugo svetovno vojno je malo znanega. V Oeltjenov atelje v Vareji v Halozah so večkrat vdrlí vojaki; v prevratnih dneh aprila 1941 umikajoči se vojaki starojugoslovanske vojske, jeseni 1943 pa nemški vojaki, oboji pa so uničili mnogo študijskih skic in slik. Po doslej znanih podatkih je Jan Oeltjen v tem obdobju poleg portretov in akvarelov s haloškimi ter ptujskimi motivi v začetku leta 1942 naslikal v Oldenburgu, v deželni hiši, veliko stensko kompozicijo »Bitka pri Alteneshu«, v njegovem ateljeju pa so nastale številne skice za sliko »Bitka pri Veliki Nedelji«, ki jo je pripravljaj za ptujsko okrožno hišo. Elza Oeltjen je v tem času ustvarila serijo študijskih skic iz življenja in dela haloških viničarjev ter nekaj kipov, med njimi tudi kip glave svojega moža, s katerim naj bi sodelovala na veliki državni razstavi v Berlinu.⁵⁴ S svojimi

⁵³ Kasperl in Pettau. Erstes Auftreten der Handpuppenspielgruppe des Bannes, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 26, 26. januar 1943, str. 6.

⁵⁴ Krimhild Stöver, *Jan Oeltjen 1880–1968, Ein Malerleben zwischen Oldenburg und Slowenien*, Bremen 1992, str. 90, 92 in 93; Jan Oeltjen und Elsa Oeltjen-Kasimir. Zwei schaffende Künstler in der Kollo, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 141, 21. maj 1943, str. 6; Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor (dalje navajam AMNOM), fond: St. H. B. Kreisführung Pettau, šk. K 10/4, Meldung für die Frühjahrsausstellung in Berlin, Ptuj, 29. april 1942.

deli sta se oba umetnika ptujski javnosti predstavila na razstavi, ki jo je pripravila mariborska podružnica Društva štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti v okviru ptujskega okrožnega dne 12. septembra 1942. Na razstavi, ki je bila v prostorih okrožne hiše v minoritskem samostanu, se je Jan Oeltjen predstavil s tremi akvareli: »Iz Haloz«, »Videm pri Ptuju« in »Ptuj« ter dvema oljnima slikama: »Vezači trte« in »Sončni vzhod«, Elza Oeltjen pa je razstavila tri kipe iz gline, ki so prikazovali glavi ženske in deklice ter srno. Razstava je bila hkrati tudi prodajna, Oeltjenove slike pa so bile ocenjene med 200 in 1500 RM.⁵⁵ S svojimi olji, akvareli in skicami, ki so predstavljale Haloze ter življenje viničarjev, sta sodelovala tudi na razstavah spodnještajerskih umetnikov, ki so bile pripravljene ob okrožnih dnevih v Mariboru in Celju leta 1942 ter ob tednu nemške mladine in kulturnem tednu Štajerske domovinske zveze leta 1943 v Mariboru.⁵⁶ Prav tako skopo je tudi vedenje o likovnih delih krajinarja Leopolda Wallnerja. Iz ohranjenih drobcev arhivskega gradiva izvemo, da je v novembru in decembru 1941 skupaj z Janom Oeltjenom, Pipom Petelnom, Johannesom Heppergerjem in Fredyem Koschnitzom sodeloval na likovni razstavi v Gradcu in Leobnu.⁵⁷ Sredi decembra 1941 je skupaj s slikarjem Hermannom Schreyem iz Zgornje Štajerske razstavljaj v nemškem društvenem domu na Ptuju.⁵⁸ Ptujski publiko se je ponovno predstavil na razstavi spodnještajerskih umetnikov ob okrožnem dnevu 12. septembra 1942. Razstavil je sedem del, med njimi štiri akvarele »Iz Haloz«, »Ptujski grad«, »Pomlad v Halozah«, »Viničarija« in »Ptuj«, dve risbi s svinčnikom »Iz Haloz« in »Nevihtni oblaki« ter olje z naslovom »Starec«. Še v istem letu, je v maju sodeloval skupaj z Janom Oeltjenom na razstavi o nemški umetnosti v Mariboru, septembra pa na razstavah spodnještajerskih umetnikov, ki jih je pripravila mariborska podružnica Društva Štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti ob okrožnih dnevih v Mariboru in Celju.⁵⁹ V letu 1943 se je udeležil razstav

⁵⁵ AMNOM, fond: St. H. B. Kreisführung Pettau, šk. K 10/4, Seznam razstavljenih del; Na razstavi, kjer je bilo razstavljenih 43 umetniških del, so poleg Jana in Elze Oeltjen ter Leopolda Walnerja razstavljali še: Karl Wagner, Hermann Schrey, Johannes Heperger, Franz Stipe, Robert Gattinger, Fredy Koschitz, Karl Jirak, Florian Stschuka, Emil Petek, Anton Klinger, Emil Romich in Johann Napotnik.

⁵⁶ Untersteirische Maler stellen aus, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 156/157, 5. in 6. junij 1943, str. 6, Untersteirische Maler und Untersteirische Grafiker, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 352/353, 18. in 19. december 1943, str. 6.

⁵⁷ Untersteirische Künstler stellen in Graz und Leoben aus. Fünf Maler vertreten mit 25 Werken die Untersteiermark, v: *Marburger Zeitung*, letnik 81, šte. 293, 18. november 1941 str. 5

⁵⁸ Mavrič-Žižek, Ptujsko okrožje, str. 78.

⁵⁹ Stätten neuen deutschen Kulturschaffens im Unterland, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 133, 13. maj 1942, str. 4, Das Unterland von Malern gesehen, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 276/277, 3. in 4. oktober 1942, str. 6.

spodnještajerskih umetnikov v Mariboru, najprej v začetku junija ob dnevu nemške mladine, konec septembra ob kulturnem tednu Štajerske domovinske zveze, 15. oktobra pa je imel skupno razstavo s prof. Karlom Jirakom v Mariboru. Razstava, ki je bila v prostorih trgovine z umetninami Karbeutz v Gosposki ulici, je imela med ljubitelji umetnosti velik odmev. Ob razstavi je o njem dr. Margarete Pirich v časopisu *Marburger Zeitung* zapisala naslednje: »... Poleg Jiraka deluje mladi Leopold Walner daleč manj enotno, saj še išče samega sebe. Toda kaj lahko najlepše povemo o umetniku, ki se še razvija. Nadarjenost in visoka umetniška resnost tega slikarja govori iz vseh njegovih del – akvarelov, grafičnih listov in olj – tokrat razstavlja več kot dvajset del. Kljub dobrim uspehom, ki jih kaže v obeh drugih tehnikah, so oljna dela pač njegova domena. Kako lepe in živahne so barve v 'šopku rož', ali v 'makih', kako popolnoma uglašene so pri 'majhni viničarji v Halozah', kako žareče so v 'poletnem dnevu' ... Pred nami se resnično mojstrsko kažejo slike 'Pomlad v Halozah', 'Jesenska slika', 'Iz Haloz', predvsem pa njegov motiv 'Na Dravinji'. Prav to zadnje Wallnerjevo delo kaže visoko umetniško kvaliteto, ki nas prepričuje, da veliko obeta ...«. ⁶⁰ Ob koncu leta je z Janom Oeltjenom sodeloval tudi na razstavi »Spodnještajerska krajina v likovni umetnosti« v Celju. ⁶¹ Jeseni 1942 se je Wallner prostovoljno javil v nemško vojsko ter 11. aprila 1944 padel kot poročnik na vzhodni fronti v bojih pri Odesi. Po njegovi smrti je hotela mariborska podružnica Društva štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti pripraviti v jesenskih mesecih leta 1944 spominsko razstavo njegovih del na Ptuju in v Mariboru, vendar zaradi poslabšanja vojnih razmer do nje ni prišlo. ⁶²

Zelo pestro in vsekakor zanimivo je bilo glasbeno življenje, kakor lahko to razberemo ob prebiranju časopisa *Marburger Zeitung*. Le-to se je odvijalo v nastopih vojaške godbe, pihalne godbe ptujskega vermanšafta, mestnega pihalnega orkestra, ptujskega godalnega kvarteta in zboru moškega pevskega društva (*Männergesangverein*). S svojimi glasbenimi nastopi pa so ptujsko publiko razveseljevali tudi učenci glasbene šole. ⁶³ Glasbene prireditve so potekale skozi vsa leta vojne. Vsako leto konec marca oziroma v začetku aprila so ob dnevu oboroženih sil »Tag der Wehrmacht« v okviru Vojne zimske pomoči priredili koncerte vojaških koračnic, ki so jih izvajali člani vojaške godbe

⁶⁰ Karl Jirak und Leo Wallner. Zwei Maller stelen in Marburg aus, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 289/290, 16. in 17. oktober 1943, str. 3.

⁶¹ Untersteirische Landschaft in der bildenden Kunst. Zur Kunstaussstellung in Cilli, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 352/353, 18. in 19. december 1943, str. 6.

⁶² Leopold Wallner Ausstellung, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 137, 16. maj 1944, stran 6.

⁶³ Jugend sang und musizierte. Beglückendes Schülerkonzert der Pettauer Musikschule, v *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 355, 21. december 1943, str. 3.

in godbe ptujskega vermanšafta.⁶⁴ Pevski zbor Moškega pevskega društva, ki je štel 28 članov in ga je vodil Albert Scharner, je sodeloval na številnih prireditvah, ki jih je organizirala ŠDZ v ptujskem okrožju. Junija 1941 so pevci skupaj s člani moških pevskih društev iz Maribora in Celja odpotovali v München, kjer so se predstavili s štajerskimi ljudskimi pesmimi na treh koncertih. Na tekmovanju pevskih zborov v okviru kulturnega tedna ŠDZ jeseni 1943 v Mariboru so Ptujčani skupaj z zborom rudarjev iz Trbovelj osvojili prvo mesto. Zelo odmevno je bilo srečanje pevskih zborov junija 1944 na Ptujju. V slavnostni dvorani okrožne hiše v minoritskem samostanu so poleg domačinov kot gostje nastopili pevski zbori krajevnih skupin ŠDZ Voličina, Podlehnik in Tomaž v Slovenskih goricah, za svoje zveste poslušalce pa so ptujski pevci v glasbenem paviljonu v mestnem parku v večernih urah priredili še samostojni koncert.⁶⁵ Od domačih glasbenikov se je ptujski publiki največkrat predstavil godalni kvartet, ki so ga sestavljali učitelji ptujske glasbene šole Erwin Lang, Franz Fuchs, Erich Brandl in Hans Wamlek, ki je kvartet tudi vodil. Po premestitvi Ericha Brandla v Gradec se je novembra 1942 kvartetu priključil učitelj Josef Riehs. Kot zadnja pa sta se jeseni 1944 po vpoklicu Langa in Riehsa v nemško vojsko pridružila kvartetu čelist Lüttke in violinist Kallister. Občasno je pri kvartetu nastopal s flavto tudi Herman Erjautz, vodja ptujske glasbene šole.⁶⁶ Med številnimi glasbenimi večeri, ki jih je pripravil godalni kvartet, je največji uspeh požel s koncertoma serenad na dvorišču minoritskega samostana 12. septembra 1942 ob dnevu ptujskega okrožja in 14. avgusta 1943 ob dnevu Krajevnih skupin ŠDZ Ptuj – levi in Ptuj – desni breg ter z večerom komorne glasbe 24. aprila 1944.⁶⁷ S svojimi nastopi je gostoval v delovnem taborišču v Veliki Nedelji ob obisku šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem dr. Sigfrida Uiberreitherja⁶⁸, na šolskem

⁶⁴ Soldatenkabarett spielte zugunsten des Kriegs-WHW in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 88, 29. marec 1943, str. 6; Chronik der Stadt Pettau, 27. marec, 3. in 4. april 1943. »Tag der Wehrmacht« je v letu 1943/44 zamenjala običajna cestna zbirka pod geslom »Soldaten sammeln für das WHW-vojaki zbirajo za vojno zimsko pomoč«.

⁶⁵ AMNOM, fond: St. H. B. Kreisführung Pettau, šk. K 10/4, Kulturgemeinschaften des Kreises Pettau; Männergesangsverein, v: *Štajerski gospodar*, letnik I, šte. 7, 14. junij 1941, str. 4; Deutsches Lied im Unterland. Vom Pettauer Männergesangsverein und einem Sangertreffen in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 179, 27. junij 1944, str. 6.

⁶⁶ AMNOM, fond: St. H. B., Kreisführung Pettau, šk. K 10/4, Koncertna lista; Aus der Pettauer Kreismusikschule, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 343, 8. december 1944, str. 4.

⁶⁷ AMNOM, fond: St. H. B. Kreisführung Pettau, šk. K 10/4, Koncertna lista; Kammermusikabend in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 115, 24. april 1944, str. 6.

⁶⁸ Dr. Siegfried Uiberreither se je rodil leta 1908 v Salzburgu, v Gradcu je končal študij prava ter leta 1930 postal sekretar območne bolniške blagajne za južno in vzhodno Štajersko, čez tri leta pa organizacijski sekretar delovne skupnosti bolniške blagajne za Štajersko. Bil je član Štajerske domovinske brambe – Steirischer Heimatschutz, leta 1931 je pristopil

gradu Štajerske domovinske zveze v Vurberku ob obisku generala Dietla ter v Mariboru na prireditvi nemške mladine, posvečeni spodnještajerskim pisateljem in skladateljem v začetku junija 1943.⁶⁹ Poleg domačih glasbenikov pa so na Ptujju gostovali tudi drugi. Konec januarja 1942 se je ptujskemu občinstvu s koncertom baročne glasbe predstavil komorni sekstet berlinske državne opere. Sekstet, ki so ga sestavljali Erich Wolf in Karl Knaak (violina), Otto Petermann (viola), Karl Köhnke (violončelo), Hans Hartwig (kontrabas) in Hans Frenz (flavta), ob sodelovanju sopranistke Marthe Frenz, je predstavil dela J. S. Bacha, W. A. Mozarta, Haydna ter Luigia Boccherinisa.⁷⁰ V oktobru 1942 so v viteški dvorani ptujskega gradu priredili koncert mladega violinista Jaroslava Suchyja, člana dunajske filharmonije. Na klavirju ga je spremljala grofica Lily Herberstein. Ponovno je na ptujskem gradu gostoval aprila 1943.⁷¹ Novembra 1942 je bil koncert violinistke Elle Kastelitz, ki jo je na klavirju spremljal dr. Franz Mixa.⁷² Sredi aprila 1943 so Ptuj obiskali fantje in dekleta Mozartovega zbora iz Berlina. Ptujskemu občinstvu so pripravili nepozaben glasbeni večer, ptujska mladina pa je pevce obdarila s spomladanskim cvetjem.⁷³ Marca 1944 so v dvorani ptujske glasbene šole pripravili koncert, ki je bil posvečen skladatelju Hugu Wolfu. Solistka Maria Triebnig iz Berlina je ob spremljavi pianistke Lotte Wlach-Kloss iz Gradca predstavila ptujskemu občinstvu skladateljve samospeve.⁷⁴ Posebej slovesno pa je bilo na Ptujju praznovanje dneva nemške glasbe 31. marca 1943. Na predvečer dneva je imela

k oddelkom SA, kjer je leta 1937 prevzel njihovo izobraževanje. Nekaj časa je bil tudi policijski predsednik v Gradcu. Maja 1938 je postal pokrajinski vodja NSDAP in državni namestnik za Štajersko, med vojno 1941–1945 je bil šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem. Ob koncu vojne je pobegnil ter se v kraju Murau predal Angležem. Nekaj časa je bil v priporu v Nürnbergu in bil kot priča na nürnberskem procesu. Med pripravami za vrnitev v Jugoslavijo mu je uspelo pobegniti iz taborišča Dachau. Pod tujim imenom je živel v Nemčiji, kjer je umrl leta 1984; v: Irena Mavrič-Žižek, Nacistična okupacija Spodnje Štajerske (dalje navajam: Mavrič-Žižek, Nacistična okupacija Spodnje Štajerske), v: *Skozi čas, Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2006*, ur. Marjan Matjašič, Muzej narodne osvoboditve Maribor 2006, str. 126.

⁶⁹ Musizierfreudige Untersteiermark. Besuch in einer der vielen Musikschulen des Unterlandes, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 72/73, 13. in 14. marec 1943, str. 6; Untersteirische Dichter und Komponisten, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, 4. junij 1943, str. 6.

⁷⁰ Musik um Friedrich den Grossen. Historisches Konzert des Kammersextets der Berliner Staatsoper in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 30, 30. januar 1942, str. 4.

⁷¹ Violinkonzert Jaroslav Suchy in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82 šte. 303, 10. oktober 1942, str. 4; Musik auf Schloss Ober-Pettau. Jaroslav Suchy und Lily Gräfinn Herberstein, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 104, 14. april 1943, str. 6.

⁷² Violin-Abend, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 304/305, 31. oktobra in 1. novembra 1942, str. 12.

⁷³ Der Mozart Chor in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 110, 20. april 1943, str. 4.

⁷⁴ *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 70, 10. april 1944, str. 6.

pihalna godba ptujskega vermanšafta koncert pred magistratom. Naslednjega dne zgodaj zjutraj so na ves glas po ulicah zatrobile fanfare nemške mladine. Ob 9. uri je sledila glasbena prireditev v okrožni ptujski bolnišnici, kjer se je ptujski godalni kvartet predstavili z deli Haydna in Mozarta, kvartet moškega pevskega društva pa je zapel štajerske ljudske pesmi. Ob 10. uri so učenci ptujske glasbene šole pripravili svojim vrstnikom glasbeni nastop. Ob 11. uri je prof. Hans Wamlek dijakom ptujske gimnazije spregovoril o pomenu glasbenega dneva ter predstavil nemško klasično glasbo. Ob zaključku predavanja je ptujski godalni kvartet zaigral skladbo Franza Schuberta, učiteljici Trude Graf in Hela Martegani pa sta zaigrali na klavir suite Johanna Sebastijana Bacha. Sledil je koncert pihalne godbe ptujskega vermanšafta v Pirihovi tovarni ter v mestnem parku. Ob petih popoldan je bilo predavanje profesorja dr. Feliksa Oberborbecka o nalogah glasbe na Štajerskem. Dan, posvečen glasbi, se je končal s slavnostnim koncertom ptujskega mestnega orkestra v veliki dvorani nemškega društvenega doma. Pod vodstvom Hermana Erjautza, ravnatelja ptujske glasbene šole, so po uvodni uverturi k baletu »Don Juan« predstavili publiki dela skladateljev Franza Schuberta, Johanna Michaela Pfeifferja, Franza Fuchsa in G. F. Händla.⁷⁵

Slika 3: Nastop nemške mladine s fanfarami na Ptuju med okupacijo. Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož.

⁷⁵ Chronik der Stadt Pettau; Pettau als Musikstadt. Ein Tag der Musik am 31. März; v *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 89, 30. marec 1943, str. 5; Pettau im Zeichen der Musik, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, šte. 93/94, 3. in 4. april 1943, str. 6.

V letu 1943 in 1944 je v Ptujju gostoval tudi mariborski operni orkester. Ptujskemu občinstvu je pripravil 6 simfoničnih koncertov z deli Mozarta, Haydna, Bacha, Brahmsa, Straussa, Beethovna in Schuberta. Nepozabna koncerta za mladino in odraslo občinstvo pa je orkester mariborskega gledališča skupaj z orkestrom Štajerske domovinske zveze priredil 1. julija 1943 na dvorišču minoritskega samostana. Okrog 80 glasbenikov je pod dirigentsko palico Richarda Dietha in prof. Hermanna Frischa, ptujskemu občinstvu predstavilo Mozartovo simfonijo v A-duru števil. 29, Weberjevo uverturo k operi *Oberon*, Brands-Buysovo skladbo *sprehod op. 50* ter *Listov preludij – simfonično pesnitev*.⁷⁶

Kulturno življenje na Ptujju je okupator skušal popestriti tudi z različnimi kulturnimi prireditvami. Ob dnevu ptujskega okrožja 12. septembra 1942 so se v mestu skozi ves dan zvrstile številne prireditve: v muzeju je bil koncert vojaške godbe in godbe ptujskega vermanšafta, pevski zbor ptujskega moškega pevskega društva je pred mestnim gledališčem prepeval štajerske ljudske pesmi ter pesmi »*nove Nemčije*«, v gledališču so v kinematografu ob prostem vstopu predvajali tedenski pregled vojaških in političnih dogodkov ter kulturne filme, na dvorišču minoritskega samostana so prepevala dekleta iz delovnih taborišč Radkersburga, Weinburga in Ehrenhausna, v večernih urah pa je sledil slavnostni koncert ptujskega godalnega kvarteta. Sobotno praznovanje so zaključili z ljudskim zabavnim večerom v nemškem društvenem domu.⁷⁷ Na povabilo ptujskega okrožnega vodstva ŠDZ je v začetku oktobra 1942 znana nemška govornica Asta Südhaus predstavila ptujskemu občinstvu najlepše nemške balade, ki so jih napisali veliki nemški pesniki F. v. Schiller, J. W. Goethe, Adalbert v. Chamisso, Anetta v. Droste-Hüllshoff in E. Mörike.⁷⁸ V okviru kulturnega tedna ŠDZ je 25. in 26. septembra 1943 potekalo na dvorišču minoritskega samostana tekmovanje glasbenih skupin iz Spodnje Štajerske. V slavnostni dvorani minoritskega samostana so 26. septembra 1943 odprli razstavo o vaških knjigah. Razstavljenih je bilo 28 vaških knjig (*Dorfbuch*) iz vseh okrožjih Spodnje Štajerske.⁷⁹ Otvoritve sta se udeležila tudi šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem dr. Sigfried Uiber-

⁷⁶ Symphoniekonzert, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, števil. 182, 1. julij 1943, str. 5. Prof. Hermann Frisch je bil vodja glasbene šole v Mariboru, hkrati pa je bil tudi vodja delovnega področja za glasbo v okviru kulturnega urada v Zveznem vodstvu ŠDZ.

⁷⁷ Močna izpoved za Führerja in Reich, v: *Štajerski gospodar*, letnik II, števil. 38, 19. september 1942, str. 6 in 7.

⁷⁸ Pettau erlebt deutsche Balladen, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, števil. 280, 7. oktober 1942, str. 3.

⁷⁹ Chronik der Stadt Pettau, 25 in 26. september 1943; Das Untersteirische Dorfbuch-Zeuignis für kommende Zeiten, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, števil. 275/276, 2. in 3. oktober 1943, str. 3.

reither in zvezni vodja ŠDZ Franz Steindl⁸⁰. V začetku junija 1944 je na Ptuju potekalo tekmovanje kulturnih skupin nemške mladine iz Spodnje Štajerske. Fantje in dekleta, bilo jih je 1600, so se pomerili v petju, plesu, v igri z lutkami in pravljličnih igrah ter v igranju inštrumentov.⁸¹

Slika 4: Razstava vaških knjig v refektoriju minoritskega samostana na Ptuju septembra 1943. Fototeka Zgodovinskega oddelka Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož.

Predavanja s področja glasbe, zgodovine in nemške književnosti je prirejela ljudska univerza pod okriljem Urada za ljudsko prosveto ŠDZ v ptujskem okrožju.⁸² Do konca vojne se je v zimskih in spomladanskih mesecih zvrstilo

⁸⁰ Franz Steindl, učitelj telovadbe se je rodil leta 1911 v Eisenerzu. Leta 1935 je postal štabni vodja SA-brigade 9, leta 1937 pa organizacijski vodja NSDAP v pokrajinskem vodstvu za Štajersko. leta 1940 se je boril na Norveškem, v letih 1941–1945 pa je postal Zvezni vodja štajerske domovinske zveze. Padel je kot poveljnik enot Volkssturma v bojih pri Rechnitzu na Gradiščanskem konec marca 1945; v: Mavrič, Nacistična okupacija Spodnje Štajerske, str. 140.

⁸¹ Kultureller Wettbewerb der Deutschen Jugend. Drei festliche und arbeitsreiche Tage in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, 12. junij 1944, str. 6.

⁸² Wissen ist Macht. Gründung der Pettauer Volksbildungsstätte, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 304/305, 31. oktober in 1. november 1942, str. 5; Eröffnung der Pettauer Volkbildungsstätte, v: *Marburger Zeitung*, letnik 82, šte. 313, 9. november 1942, str. 6; Ljudska univerza na Ptuju je bila ustanovljena 5. novembra 1942, med vojno jo je vodil domačin, trgovec Rudolf Kraker. Podobno kot ljudske univerze v Mariboru, Celju in Trbovljah je imela nalogo, da s predavanji in s koncerti izobražuje spodnještajersko prebivalstvo ter da jim posreduje nemško kulturo.

več predavanj. Med njimi omenimo le nekatere. Novembra 1942 je o glasbeni zgodovini Štajerske spregovoril prof. Hans Wamlek. Ob predavanju so člani ptujskega godalnega kvarteta poslušalcem predstavil sonato pozabljenega štajerskega baročnega skladatelja Johanna Josefa Fuxa ter stavek iz skladbe za godalni kvartet v C-duru Franza Fuchsa, prireditve pa so zaključili s skladbo variacije na temo Johanna Sebastjana Bacha.⁸³ Konec marca 1943 so v slavnostni dvorani okrožne hiše v minoritskem samostanu pripravili spominski večer, posvečen skladatelju Hugu Wolfu. Glasbeni pedagog in velik raziskovalec skladateljevega življenja prof. Hans Wamlek je v strnjenih besedah orisal njegovo življenje in ustvarjalno delo. Večer so zaključili s samospevi skladatelja, ki sta jih izvajala sopranistka Heidi Hinkler in baritonist dr. Herbert Kiegerl, na klavirju pa jih je spremljala Maria Sanzin.⁸⁴ Aprila in oktobra 1943 je prof. Balduin Saria predaval o zgodovini Ptuj, oktobra 1944 pa je predstavil zgodbe starih ptujskih meščanskih hiš.⁸⁵ Konec maja 1943 je prof. Hans Wamlek predstavil življenje in delo velikega štajerskega pisatelja Petra Roseggerja, ptujski godalni kvartet je ob tem igral dela spodnještajerskega komponista Heinza Podpeschnigga, mešani pevski zbor in kvartet moškega pevskega društva pa zapel nekaj štajerskih ljudskih pesmi. S to prireditvijo se je tudi ptujsko mesto vključilo v praznovanje ob 100-letnici pisateljevega rojstva, ki je potekalo po vsej Spodnji Štajerski. Po prireditvi je vodja ptujske ljudske univerze Rudolf Kraker⁸⁶ za časopis *Marburger Zeitung* zapisal, da je bil »tudi ta večer nov dokaz za globoka domovinska čustva, ki jih čuti spodnještajerc enako kot vsak drug pripadnik Štajerske do velikih mož ...«⁸⁷ V oktobru 1943 je prof. Hans Wamlek najprej pripravil predavanje o pozabljenem spodnještajerskem pisatelju Karlu Rotterju, učiteljica Hela Martegani pa je ob tem prebrala nekaj odlomkov iz njegovih del.⁸⁸ Novembra 1943 je prof. Schneefuss spregovoril o prvi in drugi svetovni vojni, januarja 1944 je dr. Felix Göhlert za ptujsko publiko pripravil niz predavanj o nemški domovini, marca 1944 pa je prof.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Chronik der Stadt Pettau, 29. marec 1943; Hugo Wolf Abend in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, številka 91, str. 4; Heidi Hinkler je zapela štiri pesmi »Im Frühling«, »Das verlassene Mägdelein«, »Nimmersatte Liebe«, »Er ist's«, dr. Herbert Kiegerl pa »Du bist Orplid« ter »Heimweh«.

⁸⁵ Chronik der Stadt Pettau, 7. april in 25. oktobra 1943; in *Marburger Zeitung*, letnik 84, številka 295/296, 21. in 22. oktober 1944, str. 6.

⁸⁶ Rudolf Kraker, trgovec, rojen 20. aprila 1902 na Ptuj, član KB, član Zveze nemških visokošolcev ter član Športnega kluba Ptuj. Med okupacijo je bil v Vodstvenem uradu II ŠDZ zadolžen za tisk; v: Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje*, str. 36.

⁸⁷ Pettau ehrt Peter Rosseger, v: *Marburger Zeitung*, letnik 83, številka 153, 2. junij 1943, str. 3.

⁸⁸ Karl Rotter ein vergessener untersteirischer Dichter. Ein Vortrag zur Eröffnung des neu-ese Arbeitsplan des Volkbildungstätte Pettau; *Marburger Zeitung*, letnik 83, številka 281, 8. oktober 1943, str. 6.

Herbert Bilek v treh zaporednih predavanjih predstavil najpomembnejša dela nemških pisateljev.⁸⁹ Uspešno delovno leto 1943/1944 pa je ljudska univerza zaključila konec maja 1944 z glasbenim večerom, posvečenim skladateljema Haydnu in Mozartu.⁹⁰

V letu 1945 je zaradi vojnih dogodkov in nevarnosti bombnih napadov organiziranje kulturnih prireditev prenehalo, s tem pa je usahnilo tudi kulturno življenje. Vsa leta okupacije so na prireditvah povečevali dela nemških pesnikov, pisateljev in skladateljev, s čimer so hoteli poudariti pomembnost nemškega naroda v civilizirani Evropi. Z razgibanim kulturnim življenjem so poskušali prekriti ostre raznarodovalne ukrepe in nasilje nad slovenskim prebivalstvom.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Muzeja narodne osvoboditve Maribor, fond: St. H. B. Kreisführung Pettau, šk. K 10/4.

Zgodovinski arhiv Ptuj, fond: Mestna občina Ptuj, šk. 1.

Zgodovinski oddelek Pokrajinskega muzeja Ptuj Ormož, fasc. Chronik der Stadt Pettau (inv. šte. 1786).

Časniki

Marburger Zeitung 1941, 1942, 1943, 1944

Štajerski gospodar, letnik I, leto 1941

Literatura

Emil Cesar, *Slovenska kultura v obdobju okupacije in narodnoosvobodilnega boja od aprila 1941 do 8. septembra 1943*, Ljubljana: Enotnost 1996.

Marjeta Ciglencečki, Ptujška leta Franceta Miheliča 1936–1941, v: *Zbornik ob 125-letnici Ptujške gimnazije*, ur. Vlado Horvat, Gimnazija Ptuj 1994, str. 163–184.

Enciklopedija Slovenije, 1. knjiga, A/Ca, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987.

Enciklopedija Slovenije, 4. knjiga, Hac/Kare, Mladinska knjiga, Ljubljana 1990.

Enciklopedija Slovenije, 7. knjiga, Marin/Nor, Mladinska knjiga, Ljubljana 1993.

⁸⁹ Chronik der Stadt Pettau, 18. november 1943; Pettaus Kulturarbeit »Ewige Werte in der deutschen Dichtung«, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 33, 2. februar 1944, str. 5.

⁹⁰ Haydn-Mozart Abend in Pettau, v: *Marburger Zeitung*, letnik 84, šte. 151, 30. maj 1944, str. 6.

Enciklopedija Slovenije, 13. knjiga, Š/T, Mladinska knjiga, Ljubljana 1999.

Enciklopedija Slovenije, 15. knjiga, Wi/Ž, Mladinska knjiga, Ljubljana 2001.

Jože Gregorc, Kulturno življenje tik pred II. svetovno vojno in prva leta po njej v Ptuj, v: 5. *Ptujski zbornik*, ur. Vlado Horvat, Ptuj 1985, str. 159–173.

Nada Jurkovič, Glasbeno življenje na Ptuj, *Kronika Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, letnik 40, šte. 3, leto 1992, str. 189–191.

Irena Mavrič, *Ptujsko gledališče 1786–1958*, Razstavni katalog, Pokrajinski muzej Ptuj, 1988.

Irena Mavrič-Žižek, Druga svetovna vojna na Ptujskem; v: *Slovenstvo na Ptujskem v 20. stoletju*, ur. Ljubica Šuligoj, Ptuj: Območno združenje borcev in udeležencev NOB 2005, str. 48–76.

Irena Mavrič-Žižek, *Ptujsko okrožje 1941–1945*, magistrska naloga, Filozofska fakulteta Ljubljana, 2007.

Irena Mavrič-Žižek, Nacistična okupacija Spodnje Štajerske, v: *Skozi čas. Zbornik Muzeja narodne osvoboditve Maribor za leto 2006*, ur. Marjan Matjašič, Muzej narodne osvoboditve Maribor 2006, str. 123–154.

Rudolf Pertassek, *Pettau Die älteste steirische Stadt*, Edition Strahalm, Graz/Wien, 1992.

Krimhild Stöver, *Jan Oeltjen 1880–1968. Ein Malerleben zwischen Oldenburg und Slowenien*, Verlag H. M. Hauschild GmbH Bremen, 1992.

Ivan Sedej, *Ptujski slikarji XX. stoletja*, Kulturna skupnost občine Ptuj, 1987.

Ljubica Šuligoj, Med svetovnjima vojnama (Gimnazija v narodnoobrambnem boju), v: *Zbornik ob 125-letnici Ptujske gimnazije*, ur. Vlado Horvat, Gimnazija Ptuj, 1994, str. 48–69.

Marjan Žnidarič, *Do pekla in nazaj, nacistična okupacija in narodnoosvobodilni boj v Mariboru 1941–1945*, Muzej narodne osvoboditve Maribor, 1997.

THE CULTURAL LIFE IN PTUJ DURING THE OCCUPATION

Summary

Ptuj, the oldest of the Slovene cities, has always been an important domain of cultural and art life. Rich cultural life that was organised in the museum, theatre, the cultural society *Glasbena matica* and in the music school as well as in *Narodni dom*, was in spring 1941 interrupted by the Nazi occupation. The Slovene literature and poems had to vanish, and the Slovene cultural-historical artefacts had to be removed. In the first war year, the Germans removed only the mighty pillar with Saint Mary's statue on Minoritski trg. They destroyed the Public library of the National Reading Society, the Provost Library, the library of the Saints Cyril and Methodius Society as well as the library of the Educational Society. The reading needs of the people of Ptuj were taken care by establishment of the German municipal library (Gemeindebücherei) in the town hall in 194. In August 1943, they opened a new public library (Städtische Bücherei) in the old army barracks. Ferk's city museum was during the occupation arranged as a patriotic museum. It exhibited the historical development of the city on Drava from prehistory to the occupation, specially

stressing the “*the fight of the people of Ptuj for Germanness and freedom between 1918 and 1941*”. The Germans closed the Ptuj theatre, and the theatre building was renovated on the initiative of the Ptuj painter, Leopold Wallner. The renovated theatre was reopened on 17th November 1942. The German city theatre from Maribor was the visiting theatre in Ptuj in the seasons 1942/43 and 1943/44. The drama ensemble prepared 14 performances, and the opera ensemble staged Verdi’s *Il trovatore* and Mozart’s *The Marriage of Figaro*. The local amateur theatre group also prepared theatre performances. From January 1943 a puppet theatre “*Kasperl theatre*” was also active. The art creativity was during the war monitored by Leopold Wallner and Jan and Elza Oeltjen. They exhibited their paintings at group exhibitions, which were organised by the Maribor subsidiary of the Društvo Štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti (Society of the Styria Artists and Art Lovers). The music life was also very vivid and interesting; shows of the military band, of the Ptuj *Heimatbund* (Home Federation) brass band, of the city orchestra, of the Ptuj string quartet, and of the chorus of the Men’s Singing Society were organised. The Ptuj audience was also fond of performance delivered by the music school students. The Germans tried to diversify the cultural life in Ptuj with different events within the cultural week of the Styria *Heimatbund* (Home Federation). On the behalf of the Urad za ljudsko prosveto (Office for Public Education), the *Ljudska univerza* (Public evening school for adults) organised lectures on music, history, German literature, which were organised in the winter and spring months. In 1945, the cultural events were due to the war incidents and possible bombing not organised anymore and therefore the cultural life vanished.

DAS KULTURELLE LEBEN IN PTUJ/PETTAU WÄHREND DER OKKUPATION

Zusammenfassung

Ptuj/Pettau, die älteste slowenische Stadt, wurde Jahrhunderte lang ein wichtiges Betätigungsfeld des kulturellen und künstlerischen Lebens. Das reiche kulturelle Leben, das im Museum, Theater, im Verein Glasbena Matica und in der Musikschule sowie im Volksheim (Narodni dom) organisiert wurde, wurde im Frühling 1941 wegen nazistischer Okkupation unterbrochen. Die slowenische Literatur sowie die slowenischen Lieder mussten abklingeln, alle slowenischen kultur-historischen Artefakte mussten beseitigt werden. Im ersten Kriegsjahr entfernten die Deutschen in Ptuj/Pettau nur den mächtigen Dankpfeiler mit der Statue der Heiligen Maria am Minoriten-Platz (Minoritski trg). Sie vernichteten die Volksbibliothek der Nationalen Lesegesellschaft, die Probst-Bibliothek, die Bibliothek der Kyrill-Method-Gesellschaft und die Bibliothek des Bildungsvereins. Um die Lesebedürfnisse der Ptuj/Pettau Bewohner kümmerten sich die Deutschen zuerst mit der neuen Gemeindebücherei, die sie 1941 im Rathaus (heute Magistrat) eröffneten. Im August 1943 errichteten sie in der alten Kaserne die neue Städtische Bücherei. Ferks Stadtmuseum wurde während der Okkupation in ein Heimatmuseum umgewandelt. Es zeigte vor allem die geschichtliche Entwicklung der Stadt von der Urgeschichte bis zur Okkupation mit einer besonderen Betonung auf dem „*Kampf der Ptujaner/Pettauer zwischen 1918 in 1941 um das Deutschtum und um die Freiheit*“. Das Ptuj/Pettau Theater wurde von den Deutschen geschlossen, aber auf die Initiative des Ptuj/Pettau Malers Leopold Wallner wurde das Theatergebäude renoviert. Das renovierte Theater wurde am 17. November 1942 feierlich eröffnet. In den Saisons 1942/43 und 1943/44 gastierte in Ptuj/Pettau das Deutsche Stadttheater aus Maribor/Marburg. Das Drama-Ensemble führte 14 Vorstellungen auf, das Opera-Ensemble spielte Verdis *Der Troubadour* und Mozarts *Die Hochzeit des Figaro*. Die Vorstellungen wurden aber auch von der lokalen Amateurtheatergruppe vorbereitet. Ab

Januar 1943 war in Ptuj/Pettau auch ein Kasperl-Theater tätig. Als Maler wurden während des Krieges Leopold Wallner sowie Jan und Elza Oeltjen tätig. Sie stellten ihre Werke in Gruppenausstellungen, die die Mariborer/Marburger Zweigstelle des Vereins Steirischer Künstler und Kunstliebhaber (Društvo Štajerskih umetnikov in ljubiteljev umetnosti) organisierte. Sehr vielfältig und interessant war auch das Musikangebot. Es wurden Auftritte der Militärkapelle, der Blasskapelle des Ptuj/Petta Heimatbundes, des Stadtorchesters, des Ptuj/Pettau Streichquartett und des Männerchors des Männer Singvereins organisiert. Auch die Schüler der Musikschule begeisterten das Publikum mit ihren Auftritten. Das kulturelle Leben in Ptuj/Pettau versuchten die Besatzungsmächte auch mit zahlreichen kulturellen Veranstaltungen im Rahmen der Kulturwoche des Steirischen Heimatbund zu bereichern. Die Vorlesungen zur Musik, Geschichte und deutscher Literatur wurden in den Winter- und Frühlingmonaten von den Abendschulen für Erwachsene unter der Obhut des Amtes für Volkserziehung organisiert. Im Jahr 1945 endeten wegen der Kriegseignisse und möglichen Bombenanschlägen die kulturellen Ereignisse und mit ihnen auch das kulturelle Leben.